

◇ 1. „Te vaadake ainult, kui vahva kärblane ma olen, suudan öitest nektarit noolida neile peaaegu et maandumata nagu koolibri!”

Kaks kevadist kägukärbest

Ave Liivamägi, Peeter Tarlap

Kevadel on õierohked paigad parimad selleks, et teha tutvust meie ärkava putukamaailma kevadekuulutajatega. Üks selline putukas on kindla peale mesilaskägukärbes (*Bombylius major*), kelle isendeid võib näha juba aprillikuus mitmesugustel lilleõitel toitumas ja maapinnal või koltunud kulul ennast soojendamas.

See pigem karvast mesilast meenutav kägukärblane (◇ 2) oli kuni 2013. aasta maikuu esimeste päevadeni meie ainus teadaolev kevadine liik perekonnast *Bombylius*. Kuid just toona olukord muutus: Otepää kandis sattus tähelepaneliku loodushuvilise Märten Rannu fotokaamera ette tumedatähniliste tiibadega kägukärbes, kes andis märku, et Eestis leidub veel üks liik kevadisi kägukärbeid eelnimetatud perekonnast. Tähtiib-kägukärbes (*Bombylius discolor*; ◇ 3) täiendas Eesti kärbeste nimestikku ühe liigiga.

Tegelikult on kärbselised (*Brachycera*) kahtlemata üks neid putukarühmi, kust võiks leida kõige rohkem Eesti faunale uusi liike. Uue kärbseliigi avastamiseks piisaks sageli vaid jalutuskäigust kraavikaldale või kõdupuiduga metsatukka. Ometi on Eestile uusi kärbseliike leitud pigem harva. Selle põhjuseks võib pidada dipteroloogide ehk kahetiivaliste uurijate vähesust ja sedagi, et kärbsed ei ole nii köitvad putukad kui näiteks liblikad või mardikad.

Kägukärblased (*Bombyliidae*) on väga liigirikas kärbseliste sugukond: maailmas teatakse ligikaudu 5000 liiki. Samuti on perekond *Bombylius* väga liigirohke: neid on maailmas kirjeldatud 286 liiki, kellest Euroopas elutseb umbes 40 liiki [1]. Enamik nendest on levinud Lõuna- ja Kesk-Euroopas ning vaid kaheksandik Põhja-Euroopas. Eestis on praeguseks leitud kolm perekonna *Bombylius* liiki: peale eelmainitute veel väike-

kägukärbes (*Bombylius minor*).

Perekonna *Bombylius* kärbestele on iseloomulik pikk imikärss ja pikad peenikesed jalad. Imikärss, mis jääb väljasirutatuks ka puhkehetkedel, võimaldab putukal koolibrilikult öitest nektarit ammutada (◇ 1).

Samas annab see astlataoline imikärss muidu igati armsa välimusega kärbele veidi ähvardava väljanägemise. Iseenesest mõista ei ole need kärbsed kahejalgse loodushuvilise vastu sugugi vaenulikud. Küll aga on isased kägukärbsed usinad territooriumi kaitsjad konkurentide eest, väsimatult patrullides tõrjutakse eemale iga soovimatu külaline. Üksnes emased liigikaaslased on teretulnud.

Karvase ja pontsaka keha tõttu sarnanevad perekonna *Bombylius* liigid välimuselt kimalaste, aga ka paljude teiste karvaste mesilastega ning on niiviisi paljusid teadmatuid inimloomi ja looduslikke vaenlasi ninapidi vedanud. Bioloogias kutsutakse nähtust, kus ohutu liik sarnaneb välimuselt mürgise või muidu ohtliku liigiga, mimikriks, täpsemalt Bates'i mimikriks. Looduses leidub küll hulk nutikaid röövlloomi, kes tunnevad petteleid ja saavad nendest hoopis maitstva kõhutäie.

Aga kuidas siis teha vahet kägukärbsel ja mesilasel? Selleks on mitu lihtsat tunnust, nagu näiteks tiibade arv ja nende paigutus puhkehetkel. Kägukärbestel on kahetiivalistele omaselt kaks tiiba ja need paiknevad avatult keha küljel veidi tahapoole suunatult. Mesilastel on seevastu neli tiiba (kaks paari tiibu), mis lennubal momendil paigutatakse tagakeha peale kokku. Ühtlasi iseloomustab enamikku põhjamaiseid mesilasi pigem raskepärane lend ja aeglane toimetamine õitel. Seevastu kägukärblased on erakordselt kiire lennuga ja harrastavad paigallendu nagu sirelasedki.

Nagu kägukärblastele üldiselt kombeks, ei ole ka perekonna *Bombylius* liigid eluviisilt paljude teiste putukate suhtes just kõige viisakamad. Nimelt nende vastsed nugivad mitut liiki erakmesilaste vastsetel. Kägukärblastele valmikud see-eest toituvad nektarist ja emased isendid öietolmust.

Kuidas kägukärblasi teistest kärbestest eristada?

Kindlaid määramistunnuseid saab eristada üksnes mikroskoobi all. Ent reaktiivlennuki taoline tiibade hoid, pikk imikärss, sageli kirevalt soomuskarvane või hoopis pikakarvane keha on väga iseloomulikud just kägukärblastele. Erksaid ja karvaseid liike leidub ka sirelaste sugukonnas, kuid sirelastel pole kunagi niisugust imikärssa

ja jalad on märksa tugevamad kui kägukärblaste pikad haprad koivad.

Perekond *Bombylius* eristub teistest kägukärblaste perekondadest pika piigikujulise imikärsa poolest, mis on alati nähtav ka istuval kärbsel. Teiste Eesti kägukärblaste seas on samuti pika imikärtsaga liike, aga puhkaval isendil ei paista see kunagi välja, sest maandudes suunatakse imikärss otse alla.

▶ ◆ 3. Tähtiib-kägukärbs (*Bombylius discolor*) tiivasoonte liitumiskohtadel hakkavad silma tumedad tähnid. Keha on kaetud kastanpruunide ja mustade (tagakeha tipuosa) karvadega. Emastel isenditel on tagakeha keskosas heledatest karvadest triip

◀ ◆ 2. Mesilas-kägukärbs (*Bombylius major*) kollakaspruunide karvadega kaetud keha on keskmiselt sentimeetripikkune, imikärss lisab veel 6 mm. Tumenenud eesservaga tiivad, mille siruulatus on kuni 24 mm, on parim liigi määramistunnus

Mesilas-kägukärbes (*Bombylius major*) on väga tavaline ja levinud kogu Eestis. Tema valmikuid võib kohata aprillis ja mais. Elupaigaks sobivad soojad, liivased-kruusased ja õierohked paigad. Nad võivad elutseda isegi koduaias, kui seal leidub liivamesilasi perekonnast *Andrena*. Nimelt on mitu liivamesilase liiki sellele kärbsel peremeesorganismid.

Emane kärbes poetab munad maapinnale liivamesilase pessa viiva käigu avause lähedusse või vahetevahel mõnele lilleõiele. Maapinnale kukunud munadest koorunud vastsed ronivad ise mööda käiku liivamesilase pessa, õiel koorunud vastsed ootavad

aga mesilastaksot, et sihtkohta jõuda. Jõudnud peremehe pessa, toitutakse esialgu võõrustaja toidutagavarast ja seejärel tema vastsetest.

Nagu juba mainitud, on tähtiib-kägukärbes (*Bombylius discolor*) samuti kevadine liik. Seetõttu tasub sellegi vahva putukaga kohtumiseks jürikuust jaanikuuni silmad lahti hoida. Kuna tähtiib-kägukärbsel isendid on niisama suured kui mesilas-kägukärbsed ja neid võib kohata samades elupaikades, on lendava putuka liiki raske eristada. Liigi määramiseks tuleb peale passida, millal kärbes maandub ja võimaldab vaa-

delda tiivakirja ning karvastiku värvust (◆ 3).

Seda, kas liik on Eestisse hiljuti sisse rännanud või elutsenud siin väiksema hulgana juba pikemat aega, ei ole ilmselt enam võimalik kindlaks teha. Põhja-Euroopas tähtiib-kägukärbes uustulnuk ei ole. Soomes on ta varem elutsenud, kuid praegu peetakse tähtiib-kägukärbest seal siiski väljasurnuks [2]. Igatahes meil on tähtiib-kägukärbest nüüdseks nähtud peale Otepää kandi ka Jõgeva maakonnas.

Väike-kägukärbes (*Bombylius minor*) on eelmistest väiksem: ta on koos imikärtsaga umbes niisama pikk kui nood ilma kärtsata. Tiivad on väike-kägukärbsel täiesti läbipaistvad ja ta on selgelt südasaoline liik. Juuni keskpaigast kuni augustini võib neid tegutemas näha mitmesugustel liivastel aladel (näiteks kuivad metsasihid, kraavikaldad, luited), kus pesitsevad mesilased perekonnast *Colletes*, kes on väike-kägukärbsel peremeesorganismid.

Läänemere ümbruse riikides elutseb veel kaks *Bombylius*'e perekonna liiki, kellest üks (*Bombylius medius*) on välimuselt väga sarnane tähtiib-kägukärbsel. Kõik selle perekonna liigid on üsna head lendajad, sestap tasub looduses käia silmad lahti ja võimaluse korral hoida püügivahendid või pildistamiseseade käepärast. Mine sa tea, millal mõni seni märkamatuks jäänud või siis hiljuti saanud kägukärbsel liik avastamist ootab! ■

1. Evenhuis, Neal Luit; Greathead, David J. 2015. World catalog of bee flies (Diptera: Bombyliidae). hbs.bishopmuseum.org/bombcat/bombcat2015.pdf.
2. Rassi, Pertti et al. (eds.). 2010. The 2010 Red List of Finnish Species. Ministry of the Environment & Finnish Environment Institute, Helsinki.

Täname Mati Martinit ja Märten Rannut leiuandmete jagamise eest!

Ave Liivamägi (1981) on loodushuviline, töötab Eesti maaülikooli põllumajandus- ja keskkonnainstituudi keskkonnakaitseosakonnas.

Peeter Tarlap (1968) uurib nokalisi (*Hemiptera*) ja teisi vähem tuntud putukarühmi.